

ANADOLU GELENEKSEL BEZ DOKUMACILIĞINDAN BAZI ÖRNEKLER VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Fatma Nur Başaran *

ÖZ

Doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine, Anadolu'nun her yöresinde dokuma kültürüne rastlanmaktadır. Bunların bazıları halı, kilim gibi yaygılar vb. şeklinde kirkitli dokumalar; büyük bir kısmı da giysi, örtü, ev süsleme eşyası vb. amaçlarla üretilen mekikli dokumalardır, yani yöresel bezlerdir. Her biri malzemesi, üretim ve kullanım şekli, desen ve kompozisyonu ile kendine has özellikler taşımaktadır. Yüzyıllardır üretilen ve kullanım alanı bulan bu bezler son yıllarda tekstil sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak olumsuz yönde etkilenmiş; özellikle modern şehirlerde günlük yaşamda kolay ve ucuz elde edilebilen, aynı zamanda moda da uyum gösteren kumaşlar ve ortak çizgilere sahip giysiler tercih edilir hale gelmiştir. Tüm dünyada tüketim hızı aynı oranda artmış, kısa süre kullanıldıktan sonra atılan tekstillerden büyük yığınlar meydana gelmiştir. Halbuki Anadolu bez dokumaları genellikle doğal elyaflarla üretilen ve ekolojik kullanım imkanı sunan, üretildiği sayı sınırlı olduğundan bölgeye özel kalan, taşıdığı değerden dolayı anneden kıza geçen ve yıllarca saklanan değerlerdir.

Geleneksel dokuma kültürü muazzam bir çeşitliliğe sahip olduğundan; Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 10-11.03.2017 tarihinde düzenlenen "Gelenekli Türk Sanatlarının Dünü, Bugünü, Geleceği" konulu çalıştay kapsamında hazırlanan bu makalede, mekikli el dokumacılığını kısaca tanıtmak amacıyla yurdumuzun çeşitli yörelerinden bazı örneklemeler seçilmiş, geçmiş ve günümüzdeki durumları tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Tekstil, Ebrahim, Karacakılavuz, Göynük, Pomak, Sof, Şal-Şapık

* Doç. Dr. - Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü.
e-posta: fnurbasaran@gmail.com
Makale Gönderim Tarihi: 11.04.2017 / Makale Kabul Tarihi: 15.05.2018

ABSTRACT

SOME EXAMPLES OF ANATOLIAN TRADITIONAL HAND WEAVING AND PRESENT SITUATION

From east to west, from north to south, weaving culture is found in every region of Anatolia. Some of them are called kirkitli weaving in forms of carpets, rugs, etc. . A large part of them are shuttle weaving which are also called regional weavings and in forms of traditional fabrics, clothing, quilts, and home decorative items, etc. However, each of them carries unique characteristics with its material, production and usage style, pattern and composition. These cloths, which have been produced and used for centuries, have been affected negatively in parallel with the developments experienced in the textile sector in recent years; especially clothes in modern cities which are easy and cheap to obtain in everyday life and which are also compatible with fashion and have common lines have become preferred. As the consumption increased at the same rate all over the world, and large stacks of textiles occurred, which are discarded after being used for a short time. Whereas Anatolian hand weavings are generally produced with natural fibers and offer the possibility of ecological use, thus be used by several generations. However, due to limited production, this value generally stays within a region.

Since traditional weaving culture has a tremendous variety, in order to present a brief introduction to shuttle hand weaving and its past and present situation, some samples from various regions of Turkey were selected for this report, which is prepared by Atatürk Culture Center on 10-11.03.2017 in the scope of the workshop titled "Past, Present, Future of Traditional Turkish Arts"

Keywords: Weaving, Textile, Ehram, Karacakılavuz, Göynük, Pomak, Sof, Şal-Şapık

GİRİŞ

Zengin konu, üslup ve tekniklerle üretilen halk sanatları, insanların yeteneklerine, yaşam biçimlerine ve coğrafi yapılarına göre gelişmeler göstermiş, her yeni dönemde yeni bir anlayışla yaşamıştır. Halk sanatları kırsal alanda yaşayan bireylerin tarımla uğraşmadıkları boş zamanlarını değerlendirmede, iş gücünü hareketlendirmede ve elde edilen ürünlerle ihtiyaçlarını karşılamada, pazar oluşturmada gelir sağlama yönünden bireye, aileye, ülkeye katkıda bulunmaktadır (Akpınarlı, 2004: 2). Anadolu'nun her bölgesinde zengin konu, teknik, motif, renk ve ürün çeşitleriyle varlığını sürdüren en önemli halk sanatlarından biri dokumacılıktır (Akpınarlı, Başaran: 2012:163). Bu sanata ait bazı örnekler hiç değişmeden orijinal kimliğini korumuş, bazıları göç, kız alıp verme vb. nedenlerle etkileşimler yaşayarak değişime uğramış, bazıları satış kaygıları nedeniyle tamamen farklılaşmış ve

en çok satılabilen ürün yüzleri tercih edilmiş, bazıları ise yok olmuş veya olmak üzeredir.

Bugün pek çok kültürde olduğu gibi Anadolu geleneksel tekstil sanatı da sürdürülebilirlik çabaları ve ekonomik büyüme arasında sıkışıp kalmıştır. Zanaatın ve zanaatkarların yaşamları, deneyimleri üzerine inşa edilen yeni bir yaşamdır: araçların kullanımı, becerinin edinilmesi ve aktarılması, malzeme hakkında düşünceler gibi kriterler ileriye dönük, ümit verici alternatif yollar sağlamaktadır. Zanaata odaklı merkezler ve artizanlar günümüzde bölge ve yöreye sağladıkları turistik ve ekonomik katkıların yanında görsel olarak da değerlidir. Zanaat ile sürdürülebilir kalkınmayı birbirine bağlamak için hayal gücüne ve akademik, politik, halk desteğine ihtiyaç vardır (Özay, 2016:29). Dolayısıyla bu çalışma; 2017 yılında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen "Gelenekli Türk Sanatlarının Dünü, Bugünü, Geleceği" konulu çalıştay kapsamında

hazırlanmış; mekikli el dokumacılığını kısaca tanıtmak amacıyla yurdumuzun çeşitli yörelerinden bazı örnekler seçilmiş, genel özellikleriyle tanıtılmış, geçmiş ve günümüzdeki durumları açıklanmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz Anadolu bu çalışmada sunulan örnekler dışında daha pek çok yöresel el dokumasına sahiptir. Makale kapsamında tümünün açıklanabilmesi mümkün olmadığından söz konusu örneklerin seçiminde, öncelikle saha çalışması ile tespit edilen ve günümüzdeki durumu yansıtabilen örnekler olmasına dikkat edilmiş, ayrıca bu yönde yapılan bilimsel çalışmalardan destek alınmıştır.

Anadolu'da Dokunan Bezlerden Örnekler

Sert doğa koşulları ve örtünme ihtiyacından ortaya çıkan giysi kültürü, insanoğlunun gelişim süreci paralelinde çeşitlenmiş, şekillenmiş ve toplum içerisinde sosyal ve ekonomik statüyü belirleyici duruma gelmiştir. Bölgesel gelenek ve yaşayışları yansıtan bu örnekler, gelişen teknoloji ve hayat tarzları sonucu kendi biçimlerini de değiştirmiş, her yerde rastlanabilen alışılmış çizgilere bürünmüştür. Ancak toplumları ve bireylerini çeşitli yönleriyle tanımada ele alınması gereken en önemli unsur, sahip oldukları giysi kültürleridir. Anadolu'nun zengin kültürel değerlerini sergilediği alanlardan biri de çeşitli inanç, töre, iklim, yaşam biçimi vb. etkilere göre şekillenen geleneksel giysileridir. Giysilere bu farklı etkileri kazandıran öğeler kullanım biçimleri, süsleme materyalleri ve renklerin dışında, ana yapıyı oluşturan ve çoğunlukla yurdumuzda yöresel olarak bu amaçlarla dokunan "bez"lerdir (Başaran, 2014:151).

Doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine, Anadolu'nun her yöresinde dokuma kültürüne rastlanmaktadır. Bunların bazıları halı, kilim gibi yaygılar şeklinde kirkitli dokumalar; büyük bir kısmı da giysi, örtü, ev süsleme eşyası vb. amaçlarla üretilen mekikli dokumalardır, yani yöresel bezlerdir. Her biri malzemesi, üretim ve kullanım şekli, desen ve kompozisyonu ile kendine has özellikler taşımakta, özel isimlerle anılmaktadır.

Genel özellikleri ve günümüzdeki durumlarına göre bazıları aşağıda açıklanmıştır:

Arapça "haram" kelimesinden dilimize yerleşen ve mahremiyeti gizleyen anlamı taşıyan eham, özellikle Doğu Anadolu'nun Bayburt, Erzurum, Gümüşhane vb. bölgelerinde koyun yünlerinin değerlendirildiği, soğuk iklime karşı oldukça iyi bir koruma sağlayan ve yöresel motiflerle süslenen üst giysisidir. Bu giysi için kullanılan bezlerin üretiminde yararlanılan tezgahlar 2 gücülü yapıya sahip olmasından dolayı 1/1 bezayağı dokuma tekniği uygulanmaktadır.

Fotoğraf 1: Eham dokumacılığında kullanılan tezgah (Başaran 2006)

Fotoğraf 2: Ebrahim kullanımı (Prof.Dr. H. Feriha Akpınarlı arşivi, 2009)

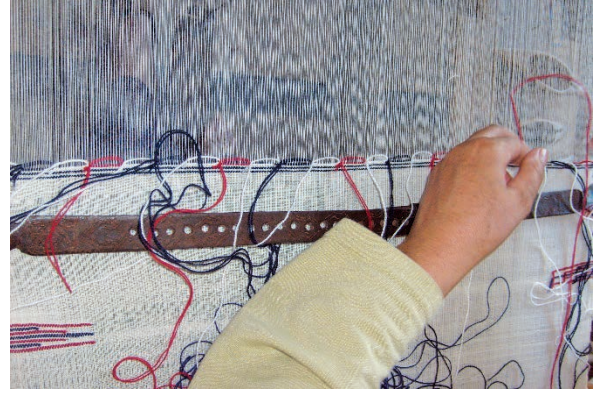
Yöresel olarak renk açısından “beyaz eham, boz eham, mor eham vb” (Emir, 2005; 36); desenleme açısından ise “çiçekli ve düz ehamlar” olarak dokunmaktadır. Düz ehamlarda zemin ve renkli ipliklerle ek bir desenleme yapılmadan bezayağı tekniği ile çizgiler uygulanmakta, desenli ehamlarda ise düz zemin üzerine ilave renkli ipliklerle brokar tekniğine benzer şekilde desenleme yapılmaktadır. Günümüzde bu amaçla kullanılan bazı ipliklerin orlon olduğu gözlenmektedir. Bahsedilen yörelerde geleneksel yöntemlerle evlerde veya atölye ortamlarında yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Fotoğraf 3: Göynük tokalı örtme (Özbağı ve ark. 2010:61)

Eham dokumaları gibi iki şak şeklinde dokunan, ortasından dikilerek birleştirilip örtünme amaçlı kullanılan bir diğer örnek de Göynük yöresine ait “Tokalı Örtme”lerdir. Yöresel tezgahlar iki çerçeveli olduğundan bezayağı tekniğinde üretilmekte ve bezlerin karşılıklı kısa kenarlarında

renkli ipliklerle yerleştirilen motifler yer almaktadır. Motif isimleri bazen gerçeğe yakın olmakla birlikte bazen anlam yüklü ifadeler de taşımakta; görüncebaşı, kaymakam başı, elti çatlatan, kahve köpüğü, koza başı, kurt ağzı, kelebek, yıldız, ok vb. olarak anılmaktadır. Günümüzde köylerde ve ilçe merkezinde halen üretilmektedir (Özbağı ve ark. 2010: 34-61). Coğrafi işaretlerin korunması hakkındaki kanun kapsamında Türk Patent Enstitüsü’ne yapılan müracat kabul edilmiş ve 2016 yılında Göynük tokalı örtmelerinin patent aldığı Resmi Gazete’de yayınlanarak tescillenmiştir.

Fotoğraf 4-5: Tokalı örtmelerde desen dökümü ve dokuma işlemi (Başaran 2009)

Kastamonu’nun Selalmaz köyünde üretilen dokumalar da bezayağı örgü yapısındadır. Yörede “düz dokuma” olarak anılan bu bezlerin çözgü ve atkısında pamuk ile keten iplikler kullanılmaktadır. İplik numaraları çözgüde 20/2, 30/2, 40/2 ve 60/2, atkıda ise 20/1, 30/1, 40/1 ve 60/1’dir. Çözgü ve atkı ipliğinin dışında desen oluşturmak için bezeme ipliklerinden de yararlanılmaktadır. Düz

dokumaların 1cm'sinde çözgüde 10-15, atkıda 20-26 pamuk ipliği, desenli dokumaların 1cm'de ise çözgüde 10-15, atkıda 25-30 pamuk ipliği bulunmaktadır. Kastamonu valiliği bünyesinde Sosyal Yardımlaşma Vakfı tarafından 1996 yılında KAVELDO adı altında açılan ve 2014 yılında faaliyetini Halk Eğitim Merkezi'ne devreden atölye, HEMELDO adı ile meslek edindirme kursları kapsamında dokuma sanatını devam ettirmektedir (Özcan ve Başaran, 2016:114).

Fotoğraf 6-7: Selalmaz dokuma tezgahı (Özcan ve Başaran, 2016:116).

Şanlıurfa'da cülhacılık olarak anılan bez dokumalar hışvalı, şakkalı, direkli, puşu vb. isimlerle anılmaktadır. Bu bezlerin en büyük özelliği atkı ve çözgüsünde düzenli olarak kullanılan çizgilemeler ile elde edilen kareli/ekoseli görünüm ve üretiminde kullanılan 4 gücülü çukur tezgahlardır. Atkı ve çözgüsünde pamuk ve floş iplikler kullanılan ve sonrasında makinede işleme ile desenlendirilen dokumalar yöresel giysi ve ev dekorasyonlarında

değerlendirilmektedir. Yörede, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi (TESAM) ve Şanlıurfa Valiliği işbirliğinde yürütülen proje kapsamında *Geleneksel El Sanatları Merkezi* kurulmuştur. 2012 yılında faaliyete geçen bu merkezde Şanlıurfa'ya ait pek çok halk sanatı yaşatıldığı gibi, cülhacılık da devam etmektedir.

Fotoğraf 8-9: Dokuma ustası Mehmet Bayır, Cülha tezgahı ve makinede desenleme (Başaran, 2011).

Yok olmaya yüz tutmuş geleneksel el dokuması ile ipek iğne oyalılarının tekrar yöreye kazandırılması ve farklı kullanım alanları yaratılması amacıyla 2008 yılında Nallıhan Kaymakamlığı, Halk Eğitimi Merkezi desteğiyle Hamiyet Güreli tarafından ipek iğne oyalı bez dokumalarının, değişik tasarımlarla bir arada kullanılması düşüncesi ortaya çıkmış ve proje kapsamında Nallıhan Kaymakamlığı Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı'na ait bir dokuma atölyesi kurulmuştur. Atölyede 6 adet kamçılı tezgah kullanılmakta, yöresel iğne oyalı dokuma esnasında bezayağı yüzeye dahil edilmektedir (Başaran ve Kılıç, 2014:19).

Fotoğraf 10: Nallıhan dokuma tezgahı (Başaran ve Kılıç, 2014)

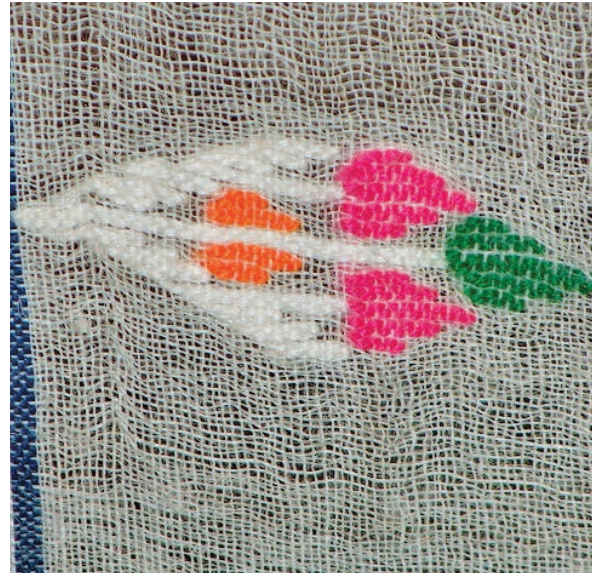

Fotoğraf 11: Ankara sof dokumacılığı (Seçim, 2015)

Ankara sofı olarak adlandırılan bir diğer dokuma, iki gücülü mekikli dokuma tezgahlarında bezayağı tekniği kullanılarak üretilmektedir. Hammaddesinde tamamen tiftik kullanılması nedeniyle Osmanlı'dan bu yana ilgi görmüş ve çok kullanılan yöresel bir dokuma olmuştur. Tiftiğin parlamasını sağlamak için dokumalar yıkanıp fırınlandıktan sonra kullanılmıştır (aynı uygulamaya şal-şapık dokumacılığında da rastlanmaktadır). Günümüzde Kazan Tiftik-Sof Araştırma ve Geliştirme Derneği'nin proje kapsamında düzenlediği atölyede üretim işlemleri devam etmekle birlikte (Yanar ve Akpınarlı, 2016:170), geçmişte

kullanılan ipliklerde olduğu gibi haşıl uygulama yöntemleri ve haşıl maddeleri bilinmediğinden dokuma işleminde zorluklar çekilmekte, eski örneklerdeki mukavemet elde edilememektedir.

Artvin yöresine ait el dokumaları da ehramlarda olduğu gibi 2 gücülü tezgahla bezayağı tekniğinde üretilmektedir. Yün atkı ve çözgü haricinde kullanılan sentetik bezeme iplikleri atlamalar yapmadan, bezayağı düzeninde desene uygun olarak dokumaya dahil edilmektedir. Özellikle Yusufeli yöresinde eski dokuyucuların yok olması nedeniyle, yıllardır örtünmek amacıyla kullanılan dokumalar Halk Eğitim Merkezi'nin açtığı kurslarla yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Fotoğraf 12-13: Artvin ebrah örnekleri (Başaran, 2005)

*Fotoğraf 14-15: Artvin ebram dokumacılığı
(Başaran, 2005)*

Şırnak merkez ve ilçelerinde özellikle erkekler tarafından kullanılan kıyafetler ve bu kıyafetler için üretilen yöresel el dokumaları “şal şapık” olarak anılmaktadır. Ankara sofunda olduğu gibi tiftikle üretilen, kışın sıcak, yazın serin tutma özelliğine sahip olan şal şapık dokumaları yaklaşık 600 yıl öncesine dayanan bir gelenektir. Bu dokumalar tiftik ipliklerle 33 cm dokuma eni elde edilebilen çukur tezgahlarda üretilmekte ve kumaş üzerindeki hareleri oluşturmak amacıyla yöreye özel bitim işlemleri uygulanmaktadır. Günümüzde ise bu sanatı sürdüren sadece bir dokuma ustası kalmıştır (Başaran ve Yıldırım, 2015:117).

*Fotoğraf 16: Şal Şapık dokumacılığı
(Başaran, 2005)*

Tiftik keçisi neslinin yörede hızla azalmaya başlaması üzerine, hammaddenin başka yörelerden temin edilmesi maliyet artışının başlıca nedenlerindedir. Şal şapık dokumacılığını sonraki nesillere taşıyabilmek ve Şırnak yöresine ait bu kültürel mirasın unutulmasını önlemek için Şırnak Valiliği 1993'te ilk şal şapık dokumacılığı kursunu açarak, giyimün yaygınlaşması ve yaşatılması amacıyla 1997 yılına kadar kursları devam ettirmiştir. Ancak çeşitli nedenlerle istenilen hedeflere ulaşamamıştır. 2004 yılında ise Şırnak Valiliği, Şırnak İli ve İlçeleri Geliştirme Vakfı (ŞİRGEV), Halk Eğitim ve Avrupa Birliği destekli bir kurs açılmıştır. Açılan bu kurs ile Şırnak yöresinin yöresel giysisi şal şapık yaşatılmak istenmiştir. Kurs 4 dokuma ustası ve 16 kursiyer ile 2005 yılına kadar devam etmiştir. Dokuma ustalarından günümüzde; birinin vefat etmesi, ikisinin yaşlılıktan dolayı dokuma yapamaması nedeni ile Şırnak merkezde dokuma ustası olarak sadece 1947 doğumlu Beşir Şat bulunmaktadır. Kurstaki, 16 kursiyerden ise sadece Beşir Şat'ın öğrencisi 25 yaşındaki Ali Altınç dokuma yapmaktadır. Diğer kursiyerler çeşitli nedenlerden dolayı farklı işlerde çalışmaktadır (Başaran ve Yıldırım, 2015:117).

Gaziantep'te 16. yy'den bugüne devam eden kutnuculuk, günümüze kadar varlığını korumuş diğer bir geleneksel modeldir. Padişah kaftanla-

rında ve soyluların giysilerinde kullanıldığı için “saray kumaşı” olarak da adlandırılmış, sonraları tüm halkın kumaşı olmuştur. Kutnu kumaşların hammaddesi, çözücü kavak ağacı selülozundan elde edilen floş ipek, atkısı pamuk ipliğidir. Bugün çözümlerde kavak ağacının selülozundan elde edilen parlak floş ipek Denizli, Bursa ve Hindistan’dan gelmektedir. Hatay’ın saf ipeği de siparişe göre kullanılmakta, farklı bağlama teknikleri tel sayılarına göre değişen desenlerde üretilmektedir. Çözümlü tel sayısı Meydanıyelerin 1600-2500; çözümlüden bağlama tekniği ile renklendirilen Alacaların 2500-4500 arasında değişim göstermektedir. 2014-2015 yıllarında Kutnu Yürütme Grubu, Üretim-Tasarım Grubu ve Tanıtım Grubu adı altında ileri görüşlü, gönüllü meslek sahipleri ve atölyeleri olan çoğunlukla deneyimli hanımlardan oluşan komisyonlar kurulmuştur. Bu Sosyal Sorumluluk Projesinin amacı markalaşmak, kutnunun tescilini almaktır. İleri aşamada sosyal örgütlerin yerini, sanayi odası, ticaret odası, büyükşehir belediyesi gibi kurumların bir kooperatif kurarak belli bir standartta kutnu üretilmesi amaçlanmaktadır (İmer, 2001; Özay, 2016: 30-34; Gündüz, Uysal, Atalayer, 2016:214-222).

Yurdumuzda ayrıca göç yoluyla taşınan ve yaşatılan örnekler vardır. Kültürü oluşturan öğeler; topluluk içinde bireyler arası sağlıklı iletişim yolları sağladığı gibi, uluslararası boyutlarda da ortak bir dil ve kimlik de oluşturmaktadır. Özellikle giyim-kuşam ve dokumalarda kullanılan motif, renk ve kompozisyonlar, baş bağlama biçimleri, dil ve ortak folklorik ezgiler/oyunlar, kullanılan müzik aletleri, mimari yapılar ve süslemeleri, yeme-içme alışkanlıkları, özel günler için gerçekleştirilen tören ve ritüeller vb. gibi pek çok ortak yaşama ait biçimler, aynı yurt içinde bile bölgesel farklılıklar taşıyabilmekte, var olan bölgeye kendine has özellik ve canlılık kazandırmaktadır. Tüm bu özelliklerinden dolayı kültürün, yaşanan ortam neresi olursa olsun yani belli bir toprak parçasına bağımlı olmaksızın taşınabilen, aktarılabilen

bir özelliği vardır. Bu özelliğin en canlı kanıtları Çanakkale Biga ilçesi dağ köylerinde yaşayan Pomak el dokumalarında görülebilmektedir. Sevinç (2016) de Balıkesir yöresi Pomakları hakkında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Özellikle Osmanlı-Rus harbinden sonra artan göçlerle gelip bu bölgelere yerleşen Pomaklar 2 gücülü, bezayağı tekniği ile ve canlı renklerle çoğunlukla çizgili ve ekose desenli ürettikleri dokumaları gerek ev, gerekse giysi ihtiyaçlarını karşılamak, hatta gelinlik olarak kullanmak amacıyla yıllarca yaşatmışlardır. Dokumalarında çoğunlukla yün ve pamuk gibi doğal kaynaklı iplikler kullanmalarına rağmen, son yıllarda desenlemede sentetik ipliklere de rastlanmaktadır. Ne yazık ki günümüzde pek çok evde tezgahların yok olduğu ve bu geleneksel dokumaların artık üretilmediği gözlenmektedir.

Fotoğraf 17-18: Pomak gelin kıyafeti ve dokuma tezgahı (Başaran 1996)

Yurdumuzda üretilen el dokumalarına göre teknik olarak farklı özellikler taşıyan Karacakılavuz dokumaları, 4 gücülü dokuma tezgahlarında üretilmektedir. Zemin örgüsü dimi olan bu dokumalarda ayrıca renkli ipliklerle dokuma anında desenleme yapılmakta, desen iplikleri motif genişliğine bağlı olarak çözgü ipliklerinin üzerinden atlamalar yaparak oluşturulmaktadır.

Fotoğraf 19: Karacakılavuz dokuma atölyesi ve dokuma örneği (Başaran, Yarmacı, 2017: 27-35)

Kuşkusuz yurdumuzda köklü geçmişe sahip olan daha pek çok bez dokuma örneği bulunmaktadır. Genellikle üretildikleri bölgenin ismiyle anılan (Atalayer, 1993:64) bu geleneksel dokumalardan diğer örnekler şu şekilde çoğaltılabilir: Tavas ilçesinde üretilen ve bel kuşağı olarak kullanılan pamuklu Nikfer bezi (Önlü, 2016: 38); Muğla merkez, Milas ve Yeşilyurt yörelerinde ipeklü düven dokumaları, Fethiye'nin Üzümlü Beldesi'ne ait dastar dokumaları (Öğsüz, 2016: 171; Akpınarlı, Kuru, 2014), ipekle üretilen Bursa, Ödemiş, Hatay, Buldan bezleri (Özer, 2016: 199; Gündüz ve ark. 2016:214-222; Soysaldı ve Çıttır, 2006; Batur ve Yaşar, 2016:281) gözenekli yapısıyla Feretiko olarak anılan Rize bezleri (Yağan, 1973; Usal, 2016: 265) vb...

SONUÇ

Toplumlar, kendi içlerine kapalı kaldıkları oranda geleneksel değerlerini korumuşlar, dışa açılma konusunda daha ılımlı olanlar ise zamanla kültürel değerlerinde bazı değişimler meydana

getirmişlerdir. Çağın gerekleri, toplumlar arası diyalogu arttırdığı oranda çağdaşlaşma yaratabildiği gibi tekdüzelik ve yozlaşmalar da yaşanabilmektedir. Özellikle günümüz bilişim çağında, teknolojinin ve uluslararası iletişimin getirdiği olanakların ilerleme yolunda reddedilemeyeceği bir gerçektir. Dolayısıyla kendi kabuğunda yaşayan toplumların ekonomi, eğitim, endüstri ve sosyal boyutlarda geri kalması kaçınılmazdır. Bu durumda önemli olan; bu ilerlemeyi kaydederken, var olan ve yüzyıllarca yaşatılan, toplumların öz benliğini, kimliğini oluşturan bu mirasın mümkün olduğunca özgün yapılarıyla korunabilmesi; bilimsel çalışmalarla araştırılarak belgelenmesi ve geniş kitlelere doğru tespitlerle tanıtılması büyük önem taşımaktadır.

Fotoğraf 20-21: Kullanılamaz duruma gelmiş dokuma tezgahları (Arslan, 2016)

Geleneksel bez dokumacılığı tüm Anadolu'da iklim koşullarından korunmak, bölge geleneklerini sürdürmek, çeyiz hazırlamak, aileye katkı sağlamak, boş zamanın yanında yöre tarım ve hayvancılığını dolaylı olarak teşvik etmek ve elde edilen doğal lifleri değerlendirmek gibi çeşitli amaçlarla sürdürülen bir el sanatımızdır. Eskiden beri ekolojik yapı, inanç, değer yargıları, ekonomik ve sosyal etkenlerin canlı tuttuğu bu sanatın günümüz modasında ve giyim tarzlarında yerini eskisi gibi bulup koruyamadığı, gelir sağlamadığı, yasal mekanizmalarla korunmadığı, pazar sorunundan dolayı bir meslek olarak sürdürülemediği ve genç kuşaklar tarafından yeterli ilgiyi göremediği bir gerçektir. Alan araştırmalarında pek çok yörede artık bu üretimlerin tamamen terk edildiği ve dokuma tezgahlarının atıl durumda olduğu veya tamamen ortadan kaybolduğunun tespiti ne yazık ki bu gerçeğin kanıtı niteliğindedir.

Bazı yörelerde Valilikler, Belediyeler, Vakıflar, Halk Eğitim Merkezleri veya bireysel çabalarla hazırlanan projeler sonucunda yaşatılmaya çalışılan el dokumaları, yöre kültürünü canlı tutmanın yanında aynı zamanda iş olanağı da sunacak özellikler taşımasına rağmen ne yazık ki bu projeler kapsamında kurulan atölyeler bir süre sonra ihmal veya imkansızlıklardan dolayı ya kapanmakta ya

da gelir elde etme kaygısıyla dokumaların kimliklerini değiştirmektedir. Yaşanan hammadde sıkıntısı, işçilik, denetimsizlik, moda vb. etmenler bu değişimi hızlandırmaktadır.

Nitekim ehram, Karacakılavuz, Selalmaz vb. gibi bazı örneklerde desen ipliği olarak orlon ipliklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu uygulama eski örneklerde doğal hammaddelerden üretilen iplikler ile yapılmasına rağmen günümüzde bezeme işlemlerinde sentetik ipliklere rastlanması; hatta ucuz üretim sağlayabilmek için çözümlü veya atkı ipliklerinde de değişime gidilmesi orjinal ve doğal özelliğini olumsuz yönde etkilemekte, o dokumanın kültürel kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, yöresel bez dokumaları ile ilgili kursların açılması, dokumaların uzman kişiler tarafından ele alınması/öğretilmesi, orijinal hammaddelerin kullanımına önem verilmesi, geleneksel üretim aşamalarından vazgeçilmemesi ve sürdürülebilir üretim projelerinin hayata geçirilmesi, yöresel özelliklerin etkileşime uğratılmadan veya değiştirilmeden çağdaş tasarımlarla günümüze taşınabilmesi ve yapılan çalışmaların literatüre kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akpınarlı, Feriha (2004). *Kırım El Sanatlarının Dünü ve Bugünü*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.

Akpınarlı, Feriha-Başaran, Fatma Nur (2012). “Kırım Kültüründe Maramalar”, *Milli Folklor Dergisi*. Cilt 12, Yıl 24, Sayı 94. s. 162-172. ISSN 1300-3984.

Akpınarlı, Feriha; Kuru, Songül (2014). “Yeşilüzümlü Dokumaları Geleneksel Giysileri ve Çağdaş Tasarımlar”, *Dastar Dokuma Örneklerinin Belgelemesi ve Çağdaş Tasarımlar*, Yeşilüzümlü Belediyesi Yayını.

Atalayer, Günay (1993). “Dünden Bugüne Anadolu’da Kumaş Dokuma Sanatı”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari*, s.64, İstanbul.

Başaran, Fatma Nur (2014). “Bayburt Yöresinde Geleneksel “Ehram Dokumacılığı”-Üretim Teknikleri, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 13, Yıl 26, Sayı 104. s. 151-166. ISSN 1300-3984.

Başaran, Fatma Nur-Gürcüm, T. Banu. 2007. “A Reflection on Pomak Culture in Modern-day Turkey: Traditional Female Clothing and the Bride’s Wedding Outfit”, *Folklore Journal*, Volume 118 Issue 2, 217-228. August. London, UK.

Başaran, Fatma Nur; Yarmacı, Hanife (2017). “Karacaklavuz Dokumalarının Teknik, Renk Ve Kompozisyon Özellikleri”, *VI. International Vocational Schools Symposium*, May 18-20, 2017 Bosnia And Herzegovina / Sarajevo. ISBN:978-9944-0637-6-0

Başaran, Fatma Nur-Kılıç, Özge (2014). “Nallihan İğne Oyalı Bez Dokumacılığı”, *e-Journal of New World Sciences Academy* ISSN:1306-3111, Volume: 9, Number: 2, Article Number: (2C) 1308- 7355. s.17-27.

Başaran, Fatma Nur-Yıldırım, Şaban (2015). “Şırnak Yöresi Şal Şapık Dokumacılığı”, *Akdeniz Üniversitesi, III. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Kültür/Sanat Etkinlikleri*, (13-15 Kasım 2014). TRC Copy Center, s.114-124. Antalya.

Batur, Gülcan-Yaşar, Neslihan, (2016). “İzmir İli Ödemiş İlçesi Örneğinde Dokuma Geleneğini Sürdürme Çalışmaları”, *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016. İstanbul. s:281-288.

Emir, Dursun Ali (2005). “Ehram”, *Bayburt Valiliği İl Özel İdaresi, AİPP Yeni Fırsatlar Programı*. İstanbul: Aksiseda Matbaacılık Reklamcılık Turizm San. Ltd. Şti.

Gündüz, Lütfiye Gül-Uysal, Başak Özdemir, Atalayer, Günay (2016). “Anadolu’da Geleneksel İpekli Kumaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul. s:214-222.

İmer, Zahide (2001). *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri*. TC Kültür Bakanlığı Yayınları, ISBN: 975-17-2783-9, Ankara.

Öğsüz, Nagehan (2016). “Geçmişten Günümüze Milas’ta Bez Dokumacılığı”, *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:134-146.

Önlü, Nesrin (2016). “Nikfer Bezi, Geçmişten Günümüze Durum Analizi, Geliştirilip Yaşatılmasına İlişkin Çözüm Önerileri”, *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:38-50.

Özay, Sühendan (2016). “Kutnuculuk Zanaatı: Yeni Yaklaşımlar ve Canlandırmalar”. *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:29-37.

Özbağı, Tevhide-Çetintaş, V-Kasaplı H-Başaran, Fatma Nur-Ülger N-Bahar T-Toktaş P (2010). *Göynük El Sanatları*. Gazi Üniversitesi, Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi. Sistem Ofset. Ankara.

Özcan, Nazan-Başaran, Fatma Nur (2016). “Kastamonu Selalmaz Dokumaları”. *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:112-123.

Özer, Meyancı Lale. (2016). “Yöresel Bir Dokuma: Buldan Bezi”. *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*. 21 Mart 2016. İstanbul. s:199-202.

Sevinç, Berna (2016). “Anadolu’da Pomak Bez Dokumaları”, *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:161-173.

Soysaldı, Aysen-Çıttır, Tuğba (2006). “Buldan Dokuma ve İşlemeleri”, *I. El Sanatları Kongresi*. Denizli Ticaret Odası, Denizli.

Uysal, Başak Özdemir (2016). “Anadolu’da Gözenekli Yapı İle Elde Edilen Desenli Kumaşlar”. *Bezce 7. Uluslararası Tekstil Konferansı “Anadolu’ya Dokunan Bezler”*, 21 Mart 2016, İstanbul, s:259-268.

Yağan, Şahin Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yanar, Ayşem-AKPINARLI, Feriha (2016). “Geleneksel Ankara Sof Dokumaları”. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s:170-179.

Yararlanılan Fotoğraflar:

Arslan, Arzu. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Tasarımı ABD Doktora öğrencisi.

Akpınarlı, Feriha. Gazi Üniversitesi, Sanat Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü Öğretim Üyesi.

Seçim, Esra. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Tasarımı ABD Doktora öğrencisi.